

II ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ

**Ўзбекистон Республикаси ҳаракатлар
стратегияси: макроиқтисодий
барқарорлик, инвестицион фаоллик ва
инновацион ривожланиш истиқболлари**

**Илмий маъруза ва мақолалар
тўплами**

IV ШУЎБА

2019 йил 27-28 май

ривожлантириш имкониятлари. // Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. – Тошкент, 2011. – №1 – Б.25-26.

6. Султонов А.С., Худайбергандов З.Д., Қўчқорова С.А. Сув хўжалиги иқтисодиёти. – Т.: 2010 й.

7. www.agro.uz – Ўзбекистон Республикаси сув хўжалиги вазирлиги расмий сайти.

8. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси расмий сайти.

9. www.un.org – официальный сайт Организации объединенных наций.

ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ИНСОН КАПИТАЛИНИНГ АҲАМИЯТИ

Асамходжаева Шоира Шукуруллаевна¹

¹*Тошкент молия институтини,*

Баҳолаш иши ва инвестициялар кафедраси катта ўқитувчиси

Ривожланган мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, билимларга асосланган инновацион иқтисодиётни яратиш замон талабидир. Иқтисодий ўсишнинг стратегик модели интенсив равишда тадқиқотларни ўтказиш асосида янги технологияларни яратиш, улар билан юқори технологик маҳсулот ишлаб чиқарувчи халқаро бозорларга чиқиш орқали миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлашдан иборатдир. Бундан ташқари, интеллектуал ресурслар нафақат иқтисодий ривожланиш истиқболларини белгилайди, балки мамлакатнинг иқтисодий мустақиллик ва фаровонлик даражасининг кўрсаткичи сифатида хизмат қилади.

Бугунги кунда мамлакатимизда инновацияларни жадал ривожлантиришга муҳим аҳамият берилиб, ўрта муддатли истиқболда фан соҳасидаги давлат сиёсатининг мақсадли вазифалари ва устувор йўналишларидан бири сифатида “илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини рағбатлантириш, илмий ва инновация ютуқларини амалиётга жорий этишнинг самарали механизмларини яратиш, олий ўқув юртлари ва илмий-тадқиқот институтлари ҳузурида ихтисослаштирилган илмий-экспериментал лабораториялар, юқори технология марказлари ва технопаркларни ташкил этиш” [1] белгиланди. Бу борада илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмаларини молиялаштириш, инновацион фаолиятни иқтисодий ва молиявий рағбатлантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратиш зарур. Муҳтарам Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Биз мамлакатимизда инвестицияларни фақатгина иқтисодиёт тармоқларига эмас, балки илмий ишланмалар “ноу-хау”лар соҳасига ҳам кенг жалб қилишимиз керак” [3].

Инновацион иқтисодиётни шакллантириш шароитида инновацион ривожланиш йўналишларини аниқлаб берувчи воситалардан бири –инсон

капитали самарадорлигини ошириш омилларини аниқлаш ҳамда уларга инвестиция киритиш ҳисобланади. Инновацияларга йўналтирилган иқтисодиётда инвестиция фаолияти самарадорлигини оширишда инсон капитали ишлаб чиқаришнинг асосий омили бўлиб, шу билан биргаликда, бошқа капиталларга нисбатан ўзига хос хусусиятларга эгадир. Республикамиз иқтисодиётида инновацияларнинг ривожланиши, шунингдек олдимиздаги қатор ижтимоий-иқтисодий вазифаларни ҳал этиш инсон капиталига йўналтирилаётган инвестициялар самарадорлигини ошириш билан бевосита боғлиқ ҳисобланади.

Бироқ, инсон ресурсларидан самарали фойдаланиш йўллари бошқа ресурсларникидан тубдан фарқ қилади, чунки бу ҳолда у инсонлар мотивацияси ёки уларнинг мақсадларига таъсирни таъминлайди. Интеллектуал салоҳиятли ходимлар мотивациясининг ўзига хослиги уларнинг мақсадлари ва қизиқишлари иқтисодий ва ижодий таркибий қисмларни ўз ичига олиши билан боғлиқ. Интеллектуал ишчиларнинг мотивацияси уларнинг самарадорлигига, яъни қўйилган мақсадларга эришиш қобилиятига боғлиқ. Агар унинг фаолияти самарасиз бўлса, унда тез орада меҳнат қилиш ва фойда олишга интилиш йўқолади. Шу муносабат билан, инсон капиталидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ҳар бир давлат учун устувор вазифа бўлиши керак. Инсон капиталини ўзида мужассам этган интеллектуал ходимнинг самарадорлиги долзарб вазифаларни ҳал қилиш қобилиятида кўринади ва иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш учун бундай ходимларнинг меҳнат самарадорлигини ошириш талаб этилади [4].

Инновацион иқтисодиётни шакллантиришни тавсифлашдан аввал инновацион иқтисодиётнинг қуйидаги асосий белгиларига тўхталиб ўтсак:

- иқтисодиёт ва жамиятнинг очиклиги, янги технологияларнинг халқаро бозорида тенг ҳуқуқли шерик сифатида иштирок этиш имконияти;
- ҳар томонлама рақобатбардош миллий инновацион тизимнинг мавжудлиги ҳамда таълим, илмий, тадбиркорлик ва нотижорат ташкилотларининг ўзаро алоқасини таъминлайдиган ҳуқуқий, молиявий ва ижтимоий характердаги институтлар комплексининг яратилганлиги;
- инновацион ривожланишнинг бош мувофиқлаштирувчиси сифатида давлатнинг фаол иштироки;
- юқори технологик ва интеллектуал хизматлар соҳасининг мавжудлиги;
- интеллектуал мулкни бошқариш механизми ҳисобига рақобатбардошликнинг юқори даражасига эришиш имконияти.

Инновацион иқтисодиёт ривожланишининг асосий элементларидан бири миллий инновацион тизимдир. Бу тизим илмий-техник ва инновацион фаолият натижаларини олиш ва амалиётда қўллашнинг самарали механизмларидан фойдаланиш ҳисобига мамлакатни интенсив иқтисодий ўсишига имкон беради. Миллий инновацион тизим рақобатбардошлигини қуйидаги омиллар орқали аниқлаш мумкин:

- илм олишга эътибор даражаси;

- инсон ресурсларидан самарали фойдаланиш ҳолати;
- тижорат жараёнлари учун яратилган шароитлар;
- технологик инфратузилманинг яратилганлиги, молиявий ресурсларни олиш имконияти;
- ҳукумат томонидан яратилган қонунчилик, ҳуқуқий тартибга солиш асослари;

- етказиб бериш ва хизмат кўрсатиш тармоқларининг ривожланиш ҳолати.

Миллий инновацион тизим рақобатбардошлиги натижасида қуйидаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш мақсадларига эришиш мумкин:

- ҳаётнинг юқори сифати;
- экология ва хавфсизлик;
- иқтисодиётнинг самарадорлиги ва рақобатбардошлиги.

Мамлакатда инновацион соҳанинг ривожланиш ҳолатини қуйидаги кўрсаткичлар асосида таҳлил қилиш мумкин: ялпи ички маҳсулот таркибида тадқиқот ва ишланмаларга ички харажатлар улуши; ички ва жаҳон бозорларида сотилган маҳсулот умумий ҳажмида инновацион маҳсулотнинг улуши; мамлакатда фаолият юритаётган корхоналар умумий таркибида инновацион фаолиятни амалга ошираётган корхоналар улуши.

Маълумки, инновацион жараёнларни уч хил йўналишда кузатиш мумкин:

- технологик инновациялар;
- ташкилий инновациялар;
- маркетинг инновациялари.

Сўнгги йилларда ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишда технологик инновациялар билан бирга ташкилий ва маркетинг инновациялари ҳам алоҳида аҳамият касб этиб келмоқда. Лекин инновацион жараёнларни ўз вақтида ёки етарлича молиялаштирилмаслиги инновациялар сифатининг пасайишига, уларнинг доимий равишда амалга оширилиш имкониятини таъминланмаслигига олиб келади.

Мамлакатда инновацион фаолият ривожланиши учун асосий тўсиқлар қуйидагилар бўлиши мумкин:

- корхонанинг ўз бўш маблағларининг етишмаслиги;
- ташқи молиялаштириш манбаларининг етишмаслиги ёки етарли эмаслиги;
- инновацияларни ташкил этиш соҳасида бошланғич билимларнинг, кўникма ва малакаларнинг етарли эмаслиги, инсон капитали сифатининг пастлиги.

Мамлакатимизда инновацияга йўналтирилган иқтисодиётни шакллантиришга ва инновацияларни кенг жорий этиш учун шарт-шароитлар яратишга қаратилган кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда.

Республикани инновацион ва илмий-техник ривожлантириш соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга оширувчи орган, яъни Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигининг ташкил этилганлиги, унинг ҳузурида Инновацион ривожланиш ва новаторлик ғояларини қўллаб-қувватлаш

жамғармаси шакллантирилганлиги мазкур йўналишдаги муҳим босқичлардан бири бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 майдаги “Иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни жорий этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПҚ-3698-сонли қарорида белгиланишича, 2022 йил 1 январга қадар муддатда белгиланган тартибда тасдиқланадиган рўйхатлар бўйича илмий-тадқиқот ташкилотлари томонидан олиб кириладиган илмий асбоб-ускуналар, бутловчи буюмлар, сарфлаш материаллари, реактивлар, дастурий таъминот божхона тўловларидан, илмий-тадқиқот ташкилотлари уларнинг асосий фаолияти бўйича барча турдаги солиқлар ва мажбурий ажратмалардан озод қилинди, бўшаётган маблағлар уларнинг ходимларини моддий рағбатлантириш учун мақсадли йўналтирилиши белгиланди [2].

Илм-техника тараққиёти ва ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даврида инсон капитали мамлакат келажагини белгилайдиган зарурий омилга айланиб бормоқда. Инсон капитали барқарор иқтисодий ўсишнинг асоси ва инновацияларни ҳаракатлантирувчи кучдир.

Халқаро тажрибадан маълумки, инсон капиталига инвестициялар, хусусан таълимга инвестициялар болаликдан бошлаб узоқ муддатга киритилади ҳамда мамлакат иқтисодий ўсишида ўзига хос қайтимга эга бўлади. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти томонидан ўтказилган тадқиқотларга кўра маълум бир малакат аҳолиси учун таълимнинг ўртача статистик муддатини бир йилга оширилиши, ушбу мамлакат ялпи ички маҳсулотини 3-6 %га оширади. Таълимга ажратиладиган маблағларнинг 1 %га оширилиши мамлакат ялпи ички маҳсулотини 0,35 %га ошишига олиб келади. Лекин шунинг ёдда тутиш лозимки, таълим инвестициялари – бу узоқ муддатли инвестициялар бўлиб, улардан тезкор натижаларни кутиш тўғри эмас, бироқ мамлакатнинг муваффақиятли ривожланиши учун бундай инвестициялар жуда зарурдир.

Жаҳон банкининг 192та мамлакат иқтисодиётини ўрганиш асосида тақдим этган маълумотларига кўра иқтисодий ўсишнинг 55 %и айнан инсон капитали орқали аниқланган. Мутахассисларнинг баҳолашига кўра ривожланган мамлакатларда таълим давомийлигини бир йилга ошириш ялпи ички маҳсулотни 5-15%га ошишига олиб келади. Иқтисодиётни барқарор ривожлантириш учун, аввало инсон капиталини ривожлантириш керак. Жаҳон бўйича мамлакатларнинг таълимни ривожлантиришга харажатлари ижтимоий харажатлар эмас, балки даромад келтирадиган инвестициялар сифатида қаралмоқда, яъни таълимга инвестициялар шунчаки ижтимоий зарурат учун эмас, балки келажакда фойда келтириши учун киритилмоқда. Глобал рақобат шароитида ҳам ўз таълим салоҳиятини мунтазам равишда ошираётган мамлакатлар ғолиб бўладилар.

Инсон капитали ҳам бошқа моддий, табиий ва молиявий капиталлар сингари қийматга эга, янгилаш, модернизациялаш ва ривожлантиришга муҳтож. Инсон капитали иқтисодий категория сифатида самарадорлиги ва

сифати бўйича давлатлар ўртасида фарқланади. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг инсон салоҳиятини ривожлантириш индекси орқали бу фарқланишлар аниқланади. Инсон капиталининг унумдорлиги ёки самарадорлиги унга сарфланган инвестициялар нисбати билан белгиланади. Бу индекс инсон капиталининг юқори сифати, билимларга йўналтирилган иқтисодийётга эга, энг ривожланган мамлакатларда бирдан юқори, кам ривожланган мамлакатлар учун бирдан кичик бўлади. Меҳнат унумдорлиги паст бўлган мамлакатларда бу индекс анча паст бўлади. Инсон капиталининг самарадорлик коэффициенти орқали қўшилган қиймат тармоқларида ўртача меҳнат унумдорлиги ҳам аниқланади. Лекин бу индекснинг камчилиги шундаки, унда таълимнинг сифати, аҳолининг соғлиғи кабилар эътиборга олинмайди.

Инсон капиталининг қиймати ва сифатини илм-фанни ҳисобга олган ҳолда аниқлаш зарур. Таълим ва илм-фан бир-бири билан ўзаро боғлиқдир. Инсон капиталининг самарадорлигини ошириш ва инновацион иқтисодийётни шакллантириш учун қуйидагиларга эришиш зарур:

- инсон капиталининг юқори даражаси ва сифати, шунингдек уни ривожлантириш учун инвестициялар миқдорини ошириш;
- фундаментал ва амалий фанларни ривожлантириш;
- технологик ривожланишнинг интеллектуал марказларини кўпайтириш;
- янгиликларга йўналтирилган иқтисодийётнинг улушини ошириш;
- инсон интеллектуал фаолиятининг барча жабҳаларида самарани ошириш;
- давлат томонидан қўллаб-қувватладиган самарали инновацион ва венчур тизимларини ривожлантириш;
- инновацияларни ривожлантириш учун қулай инвестиция муҳитини яратиш ва инвестицион рейтингларда юқори поғоналарга эришиш;
- таълим, илм-фан ва ишлаб чиқаришнинг узвий равишдаги интеграциясини таъминлаш.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли фармони, 1-илова, 4.4-банд.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 майдаги “Иқтисодийёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни жорий этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПҚ-3698-сонли қарори
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 29.12.2018 й.
4. Корогодина И.Т. Принципы анализа соотношения роста заработной платы и производительности труда. М. Теория и практика общественного развития –2015. – №8.